

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

ADABIYOTDA EPIGRAFLARNING O'RNI

Qurbonova Gulbahor Safarovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti, dotsent

Annotatsiya

Maqola badiiy adabiyotda epigraflarning o'rni va vazifasini ochib berishga qaratilgan bo'lib, yozuvchi Nurali Qobul qissalari misolida bu masala ochiqdigan. Epigraflar tanlash ham yozuvchining o'ziga xos mahorati ekanligi tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: epigraflar, maqollar, ibora, mahorat, yangilangan variant, xalq naqli, ijodkor, bosqich, sheva.

МЕСТО ЭПИГРАФОВ В ЛИТЕРАТУРЕ

Курбонова Гулбахор Сафаровна

Джизакский государственный педагогический университет, доцент

Аннотация

Цель статьи — раскрыть роль и функцию эпиграфов в художественной литературе, и этот вопрос проясняется на примере рассказов писательницы Нуралы Кобул. Анализ показывает, что выбор эпиграфа также является уникальным мастерством писателя

Ключевые слова: эпиграф, пословицы, выражение, мастерство, обновленная версия, народная сказка, создатель, сцена, диалект.

THE PLACE OF EPIGRAPHS IN LITERATURE

Qurbonova Gulbahor Safarovna

Jizzakh State Pedagogical University, Associate Professor

Abstract

The article aims to reveal the role and function of epigraphs in fiction, and this issue is clarified using the example of the stories of the writer Nurali Qobul. It is analyzed that the choice of epigraph is also a unique skill of the writer.

Keywords: epigraph, proverbs, expression, skill, updated version, folk tale, creator, stage, dialect.

Epigraflar yunoncha so'zdan olingan bo'lib "ustki yozuv" degan ma'noni bildiradi. Badiiy asar yoki uning biror bobining tepasiga yozib qo'yiladigan va shu asar yoki bob mazmunini ifodalaydigan, asosiy yo'nalishini belgilab beradigan teran ma'noli ibora, maqol, matal, hikmatli so'z, qo'shiq, she'r yoki o'zga bir manbadan olingan parcha. Kitobxon mutolaa uchun badiiy asar tanlar ekan ko'p holatda uning annotatsiyasidan so'ng epigraflar bilan tanishadi. Chunki epigraflar bu yarim g'oya, ya'ni asarning mazmunini ochib beruvchi vosita hisoblanadi. Odatda, asarda keltirilgan epigraflar orqali asarda qanday voqea ro'y berishi mumkinligi yoki asarning xulosasi haqida fikr yuritimiz. E'tibor bergan bo'lsangiz, o'zbek adabiyotidagi ko'p asarlarda xalq maqollaridan epigraflar sifatida foydalaniladi. Va buni biz yozuvchining tildan foydalanish mahorati deymiz. Har bir xalqning, har bir millatning o'z milliy madaniyati va milliy tili mavjud. Uning rivojlanishi va shakllanishida adabiyotning roli kattadir. Badiiy adabiyotda qahramonlar hayotini tasvirlash, o'y-kechinmalari, orzu-intilishlarini ochishda tilning ahamiyati juda muhim. O'zbek adabiyotida har bir iste'dodli yozuvchining so'zdan foydalanish mahorati va uslubi o'ziga xos. Nurali Qobul ijodining o'ziga xosligi uning asarlari tilida yaqqol ko'zga tashlanadi. Yozuvchi

Tog‘ay Murod kabi barcha qissalarida xalqimizda mavjud tayyor birikmalarni, ayniqsa, maqol va matallarni qo‘llaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Maqola uchun tadqiqot obyekti sifatida yozuvchi Nurali Qobulning “Kechikkan turnalar”, “Turkiston sultoni Temurbek” va “Yetti iqlim xoqoni yoxud ahd va taxt” kitoblari tanlab olingan. O‘rni bilan qiyosiy tahlil uchun boshqa yozuvchilar ijodiga, xususa, Abdulla Qahhor asarlariga murojaat qilinadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ma‘lumki, xalqimiz orasida maqollar fikrni dalillash, nutqni bezash uchun ishlatilsa, ijodkorlar xalq maqollaridan yaratayotgan ijod namunalarini sayqallashda, asarni yanada ta‘sirchan, tushunarli bo‘lishini ta‘minlash uchun ishlatilganligini kuzatish mumkin.

Shu bois, “maqolga adabiy nuqtayi nazardan qiziqish, asar badiiyligini oshirish va badiiy til ravonligini ta‘minlash uchun foydalanish hamma zamon so‘z san‘atkorlarining diqqat markazida bo‘lgan. ...ijodkorlarning asarlari sinchiklab o‘rganilsa, ularning tarkibida qanchadan qancha maqollar ba‘zan aynan, ba‘zan o‘zgargan holda mavjudligiga ishonch hosil qilamiz” [1:4-b.]. Maqollarda ko‘p asrlik hayotiy tajribalar, kundalik kuzatishlar natijasi o‘laroq tugal xulosa tarzida qat‘iy fikr ifodalanadi. Bu fikr qayerda, qanday holatda ishlatilishiga qarab, ma‘no doirasi doimo kengayib boradi. Zero, “badiiy asarda maqollardan, ibratli gaplardan foydalanish asarning ifoda kuchi va realistik qudratini oshirib, fikrning obrazli bayon qilinishini ta‘minlaydi”[2:122-b.].

Yozuvchi Nurali Qobul ham maqol va matallarni ba‘zan o‘z holicha, ba‘zan ularga o‘zgartirishlar kiritib, yangilangan variantini qo‘llaydi. U maqol va matallarni ba‘zan o‘z holicha, ba‘zan voqea mazmuniga singdirib tasvirlaydi.

“Tantanadan keyingi kun” qissasiga epigraf qilib Chexovning fikri va xalq maqolini keltirgan. “Oltmishgacha orqangga qara... Oltmishdan oshgan otadan osh so‘rama” kabi. Shu o‘rinda xalq maqollarini asarlariga epigraf qilib kiritish borasida Abdulla Qahhorning mahoratini tan olib o‘tishimiz lozim. Keyingi avlod vakillari, ehtimol, bu borada o‘zlariga adibni ustoz deb bilar. Abdulla Qahhor o‘z asarlarida eng ko‘p xalq donishmandligi mahsuli bo‘lmish maqollardan foydalangan ijodkorlardan biri. U asar nomi, epigrafi, boshlanish abzaslari, tarkibi yoki xulosa qismida maqollarni ishlatib asar mazmundorligini oshirgan. Masalan, Qahhorning “Ikki yorti bir butun” hikoyasining nomi maqol. Bundan tashqari, barchaga birdek ma‘lum bo‘lgan mashhur “Bemor” (epigrafi: “Osmon yiroq, yer qattiq”), “O‘g‘ri” (epigrafi: “Otning o‘limi, itning bayrami”), “To‘yda a‘za” (epigrafi: tojikcha “Zori behuda miyon meshikand”), “Bashorat” (epigrafi: “Ola qarg‘a qag‘ etadi, o‘z ko‘nglini shod etadi”) kabi hikoyalarining epigraflari ham xalq maqollaridan olingan.

“O‘g‘ri” hikoyasining tarkibida epigrafidan tashqari “Begim deguncha belim sinadi”, “Tekinga mushuk oftobga chiqmaydi”, “Berganga bitta ham ko‘p, olganga o‘nta ham oz”, “Quruq qoshiq og‘iz yirtadi”, “O‘ynashmagil arbob bilan – seni urar har bob bilan” [3] kabi bir qancha xalq maqollaridan unumli va o‘rinli foydalangan. Qahhor xalq maqollarini bu o‘rinlarda hech qanday o‘zgartirishsiz qo‘llagan. Nurali Qobul esa ko‘p hollarda ularga o‘zgartirish kiritadi (keyingi o‘rinlarda ko‘rib o‘tamiz).

“Tantanadan keyingi kun” qissasining boshlanishi ham xalq maqollari bilan boshlanadi: Otadoshim omon bo‘lsin. O‘chog‘idan o‘t bermasayam, dog‘i dardini ko‘rsatmasin...

Jigar dardi olmosdir. Kuymaganga qo‘ymasdir... Negadir keyingi paytda Do‘ltayev Sanam amma takrorlaydigan shu gaplarni beixtiyor ko‘p eslaydigan bo‘lib qoldi.

“Bug‘doy pishig‘iga yetmaganlar” qissasida ham yozuvchi xalq maqollaridan keng va o‘rinli foydalangan. Asarda uchta epigraf keltirilgan. Har uchasi ham xalq maqollari:

1. Inson bir – biriga qanot,
Bir-biriga ravot.
2. Odam odam bilan,

Pista bodom bilan.

3. Yegan og‘izga osh,

Yig‘lagan ko‘zga yosh.

(Xalq so‘zlari) [4:37-b.].

Yozuvchi qissalarida tilimizda mavjud, xalqimiz tomonidan ko‘p ishlatiladigan duo, olqish, qarq‘ishlardan foydalanadi. Shuningdek, maqol va matallarni ham kitobxonlarga manzur keladigan holatda, o‘z o‘rnida qo‘llaydi. Qissalaridan tashqari tarixiy romanlarida ham xalq maqollaridan epigraf sifatida foydalangan. Xususan, “Temuriylar epopeyasi”ning birinchi kitobi “Turkiston sultoni Temurbek” tarixiy romanidagi bir necha boblarga xalq so‘zlari epigraf sifatida tanlangan:

Bo‘lar elning bolasi,

Bir-birini botir der.

Bo‘lmas elning bolasi,

Bir-birini yotib yer!

Xalq naqli (birinchi bob) [5:21-b.].

Yomondan yaxshi bo‘ldi deb suyunma,

Yaxshidan yomon bo‘ldi deb kuyunma.

Xalq so‘zi (to‘rtinchi bob, 85-b.).

Tuya mingan odam qo‘y orasiga berkinmas.

Xalq so‘zi (o‘ninchi bob, 135-b.).

Keltirilgan xalq naqlari – epigraflar bobda beriladigan voqealar uchun, asarda ishtirok etadigan obrazlar uchun umumiy tavsifnoma desak bo‘ladi.

“Yetti iqlim xoqoni yoxud ahd va taxt” tarixiy romanida ham xalq maqollaridan foydalangan.

“O‘zingning o‘zgaga qilgan yaxshiligingni, o‘zganing o‘zingga qilgan yomonligini unutib yasha. Xalq so‘zi” [6:29-b.] (uchinchi bob), “Qum yig‘ilib tosh bo‘lmas, qul yig‘ilib bosh bo‘lmas. Xalq so‘zi” (beshinchi bob, 45-b.), “Betkay ketar, bel qolar, beklar ketar, el qolar. Xalq so‘zi” (o‘n oltinchi bob, 181-b.), “Davlat bitsa yomonga, o‘zin sanar xoqonga. Xalq so‘zi” (yigirma yettinchi bob, 317-b.), “It terisi po‘st o‘lmas, Ota dushman do‘st o‘lmas. Xalq so‘zi” (O‘ttizinchi bob, 356-b.), “Itni o‘ldirganga sudratadilar. Xalq hikmati” (O‘ttiz ikkinchi bob, 382-b.). Bu romanda keltirilgan maqollar bugungi kunda iste‘molda kam uchraydigan maqollardir. Bu maqollarning sinonimlari ham mavjud. Lekin yozuvchi aynan iste‘molda kam qo‘llanilayotganini romaniga olib kirishdan maqsad, bizningcha, ularni kitobxonlarga, ayniqsa, yoshlarga eslatish va iste‘molda saqlab qolish. Bu kabi misollarni uzoq davom ettirish mumkin.

Yuqorida aytib o‘tganimizdek, xalq maqollarini nasriy asarlarga olib kirib, muallif bayon qilayotgan fikrlari bilan omuxtalashtirishi yozuvchidan katta mahorat talab qiladi. Demak, Nurali Qobulni yuqoridagi tahlillardan bu borada juda katta mahoratga ega yozuvchi deyishimiz mumkin. Xalqimizda mavjud terminlarni, shevaga xos so‘zlarni, ibora, matal va maqollarni asarlarga olib kirish yaxshi, albatta. Kitobxon voqea rivoji bilan birga xalq maqollari bilan ham tanishib boradi. Eng muhimi – N.Qobul zamonaviy mavzuni folklor an‘analari bilan uyg‘unlashtirib bugungi qissachiligimizning ifoda imkoniyatlarini kengaytirganligida, uni yangi sifat bosqichiga ko‘targanligidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbek xalq maqollari. (tuzuvchilar: T.Mirzayev va b.) – T.: Sharq, 2016. – B. 4.
2. Соатова Н. Шуҳрат адабий меросида анъана ва маҳорат.- T.: VNESHINVESTPROM, 2022. – B.122
3. Qahhor A. Anor. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 2012.
4. Қобул Н. Кечиккан турналар. – T.: Tafakkur, 2015. – B. 37.
5. Qobul N. Turkiston sultoni Temurbek. – T.: Ma‘rifat bitiklari, 2020. – B. 21.
6. Qobul N. Yetti iqlim xoqoni yoxud ahd va taxt. – T.: IJOD-PRESS, 2015. – B. 29.